

«به نام خدا»

«جهاد دانشگاهی یزد واحد اردکان»

موضوع تحقیق:

فلزکاری

استاد مربوطه:

تهیه و تنظیم:

فهرست

صفحه	عنوان
۳	فصل اول: بررسی پیشینه هنر فلزکاری در ایران
۳	مقدمه
۳	فلزکاری دوران کهن
۶	فلزکاری لرستان
۸	فلزکاری در دوران هخامنشیان
۱۴	فلزکاری در دوره سلوکیان
۱۵	فلزکاری در دوره اشکانیان
۱۶	فلزکاری دوره ساسانی
۲۵	فلزکاری پس از ظهور اسلام
۲۶	هنر فلزکاری در دوران سامانیان، دیلمه و آل بویه
۲۶	هنر فلزکاری در عصر سلجوقی
۳۰	هنر فلزکاری دوره مغول
۳۱	فلزکاری در دوره تیموری
۳۳	هنر فلزکاری در دوره صفویه
۴۰	فصل دوم
۴۰	برخی از عوامل تأثیر گذار بر هنر فلزکاری در گذشته
۴۳	از انقلاب صنعتی تا تحولات معاصر
۴۸	پاره ای از راهکارهای پیشنهادی در جهت رفع مشکلات صنایع دستی

٥٤ تصاویر فصل اول

٦٨ تصاویر فصل دوم

٧١ منابع

نگاهی اجمالی به سیر هنر فلزکاری از دوران کهن تا معاصر

فصل اول:

بررسی پیشینه هنر فلزکاری در ایران

مقدمه:

صنایع دستی ایران بخصوص هنر فلزکاری که مورد گفتگوی ماست، تجلیگاه سنن، آداب و رسوم قوم ایرانی است.

فلزکاری، شامل معانی استخراج فلز، ذوب فلز، ریخته‌گری و آهن‌گری است. هنر فلزکاری که از ادوار کهن به علت وجود کانه‌های بسیار غنی و پربرار فلز، در ایران زمین پیوسته با زندگی مردم ایران شریک و دمساز بوده است. برای مثال ایرانیان به علت سهولت دسترسی به معادن کانه‌های مسی اولین تولیدکننده، مصرف‌کننده و صادرکننده لوازم مسی در دنیای پیش از تاریخ بوده‌اند. (احسانی؛ ۱۳۸۲؛ ۵۱)

در این فصل با بررسی دوره‌های متفاوت، در بخش‌های گوناگون با چگونگی ونحوه کار فلزکاران آشنا می‌شویم. لازم به تذکر است که هنر فلزکاری لرستان (مفرغ‌های لرستان) به علت اهمیت آن در بخشی مجزا بررسی گردیده است.

۱-۱: فلزکاری دوران کهن:

استفاده از فلز در خاورمیانه و خاور نزدیک به چند هزار سال می‌رسد. (لک‌پور؛ ۱۳۷۵؛ ۷)

هنوز ماهیت و نژاد ساکنان پیشین فلات قاره ایران در پرده ابهام است ولی از اکتشافات و مطالعات اخیر چنین برمی‌آید که این اقوام غارنشین بوده‌اند و تمدنی خام و ابتدایی را داشته‌اند که مهاجران آریایی به تکامل و توسعه آن پرداخته‌اند.

الف) مس:

بر اساس مدارک موجود مس اولین فلزی بود که در فلزکاری مورد استفاده قرار گرفت. (لک پور؛ ۱۳۷۵؛ ۷)

در دوره مس ساکنان بومی مس را بدون آنکه ذوب کنند چکش کاری می کردند و برای ساختن آلات مانند: درفش و سنجاق مورد استفاده قرار می دادند. اما از ۳۰۰۰ سال ق. م از مس ذوب شده در ساختن اشیاء بهره بردند و در وسایلی مانند: تیر، خنجر، کج بیل و ظروف استفاده کردند. (احسانی؛ ۱۳۸۲؛ ۳)

کهن ترین اشیاء بدست آمده از مس اشیایی هستند که با روش چکش کاری ساخته شده اند، قدیمی ترین نمونه شیء مسی در ایران بین هزاره هفتم تا ششم ق. م از تپه علی کش (دوره علی کش) تپه سیلک (دوره اول) و زاغه (دوره چشمه علی) بدست آمده است. (لک پور؛ ۱۳۷۵؛ ۷)

ب) مفرغ:

پس از کشف ذوب مس و فلزات، فلزکاران توانستند با افزودن قلع به مس آلیاژ سختی بدست آورند و به دنبال آن عصر مفرغ آغاز شد. (لک پور؛ ۱۳۷۵؛ ۸)

برای اولین بار سومری ها در بین النهرین در حدود ۳۵۰۰ ق. م مفرغ را شناختند و مورد استفاده قرار دادند. به دلیل نرم بودن مس این فلز نتوانست در ساخت بعضی از اشیاء فلزی مناسب افتد، در نتیجه بشر آن دوران به فکر ترکیب دو فلز مس و قلع که خود به تنهایی نرم ولی از ترکیب آن دو مفرغ که فلزی سخت است افتد. (احسانی؛ ۱۳۸۲؛ ۵۲)

ج) آهن:

پس از گذشت دوره های سنگ، مس، مفرغ در هزاره دوم ق. م عصر آهن شروع شد. در آغاز با پالایش آن در کوره های کوچک دستی، این فلز نایاب و گران بها را برای ساخت زیور آلات در ردیف

طلا و نقره مورد استفاده قرار می دادند. ولی پس از شناخت خواص فیزیکی آن در قبال نرمش مس و شکنندگی مفرغ انسان پیش از تاریخ به مزایای مقاومت آهن و فواید بکار گرفتن آن در کشاورزی، معماری و ساخت ابزار جنگی و سایر لوازم زندگی پی برد. (احسانی؛ ۱۳۸۲؛ ۵۴)

هر چند هیتیان در غرب ایران از ۱۵۰۰ سال ق. م آهن را می شناختند ولی این فلز نایاب تا قرن هفتم ق. م عملاً مورد استفاده نبود. (احسانی؛ ۱۳۸۲؛ ص ۲۹)

استفاده از آهن از هزاره اول میلادی، وضع اقتصادی و اجتماعی این عصر را دگرگون کرد اصولاً کشف آهن که فلزی مقاوم تر از مفرغ و مس بود، طلیعه ای بود برای تحول فرهنگ و تمدن بشری و طلوع تمدنی ۴۰۰۰ ساله که تا زمان ما با تحولات گوناگون ادامه یافت. (احسانی؛ ۱۳۸۲؛ ۲۶)

نباید تصور کرد که پس از این عصر، آهن کاملاً به جای مس و مفرغ مورد استفاده قرار گرفت.

زیرا مس و مفرغ تا چند قرن بعد هنوز مورد استفاده معمولی طبقات مختلف بوده است. بعدها استعمال همگانی آهن در جنگ، کشاورزی و معماری شناخته شده و بعدها مورد نیاز مبرم قرار گرفت. (احسانی؛ ۱۳۸۲؛ ۲۹)

د) طلا و نقره:

طلا فلزی است که مانند مس و نقره بصورت خالص هم در طبیعت یافت می شود، ولی هنوز مشخص نیست که بشر اولیه اول طلا را شناخت یا مس را. (احسانی؛ ۱۳۸۲؛ ۵۲)

بشر از ۴۰۰۰ سال ق. م پس از کشف طلا با کاربرد نقره آشنا بوده است. نقره مانند طلا و مس در طبیعت بصورت خالص موجود است. ولی بیشترین مقدار آن از سنگ معدن سرب استخراج می شد، در اعصار پیش از تاریخ از طریق احیای سرب مذاب حل شده، محلول نقره و طلا را از آن جدا می کردند. آثار کشف شده در تپه های سیلک کاشان متعلق به هزاره چهارم ق. م یادآور این نکته است که مردم

این ناحیه از ایران با کاربرد این فلز و پالایش و ساخت اشیاء سیمین آشنایی کافی داشته اند. (احسانی؛ ۱۳۸۲؛ ۵۳) (تصاویر ۱-۱-۱ و ۲-۱-۱)

۲-۱: فلزکاری لرستان:

ناحیه ای از ایران که به نام لرستان شناخته می شود، بخشی از درّه های فرا دست سلسله جبال زاگرس است که از غرب به عراق، از شرق به بروجرد و نهاوند و از جنوب به خوزستان (ایلام قدیم) و از شمال به کرمانشاه محدود می شود. (صادق بهنام؛ ۱۳۵۰؛ ۲)

لرستان محل زندگی بازماندگان نژادهای گوناگون بوده است. از میان این اقوام گوتی ها و لولوبی ها شناخته شده اند، که کوه نشینان «شرقی» بوده اند که در هزاره سوم ق. م در این ناحیه سکونت گزیدند. متون «آکاد»ی از حضور قوم «کاسیت» در آغاز هزاره دوم ق. م نام می برند. این ها نیز اصلیتی شرقی داشته اند و اسب را به این سرزمین شناسانده اند. اقوام گوناگون دیگری در پایان هزاره دوم ق. م در این منطقه سکنی گزیده اند. (صادق بهنام؛ ۱۳۵۰؛ ۳)

در غرب ایران، قبایل مهاجریت ها و میتانی ها و کاسی ها که از نژاد مردم قفقاز بودند. در هنرمفرغ ریزی که از ۲۵۰۰ سال ق. م که آهن هم بعدها در ردیف آن قرار گرفت، مهارت زیادی داشتند. کاسی ها پس از مهاجرت از سرزمین های شمال قفقاز، در لرستان فعلی که دارای آب و هوایی گرم تر بوده در دره های سرسبز رشته کوه های زاگرس سکنی گزیدند. (احسانی؛ ۱۳۸۲؛ ۱۸)

هنر لرستان هنر سوارکاران و گله داران است، که مردم در کوچ به سر می بردند از همین رو تنها اشیاء کوچک حمل شدنی همچون اسلحه، دهنه، حلقه زین ویراق و ظروف را در برمی گیرد که همه با ظرافت آراسته شده اند. برنزه های لرستان به سال های ۲۵۰۰ و ۶۵۰ ق. م ساخته شده اند که مشخص ترین آنها به قرن ۱۲ ق. م تعلق دارد. (صادق بهنام؛ ۱۳۵۰؛ ۴)

در منطقه ای این چنین که مردم عرصه آمد و شد و تاخت و تاز اقوام و آداب و سنن گوناگون بوده است، دگرگونی های فرهنگی آهسته، اندیشه ها و باورهای دینی پایدار و هنر، ناب و پاکیزه بوده اند. (صادق بهنام؛ ۱۳۵۰؛ ۴)

باید دانست ویژگی هنر مفرغ لرستان، درباورهای مذهبی مفرغ کاران این زمان بود که تحول و رونقی در این هنر عالی و ارزنده به وجود آورد، به اعتقادات مردم این ناحیه متکی به قدرت آسمانی بودند و زندگی خود را صرف تهیه مقدمات مرگ و زندگی در جهان دیگر می کردند و به این باور بودند که وسایل زندگی انسان در این جهان در دنیای دیگر هم مورد نیاز او خواهد بود.

از خصوصیات جالب این هنر تزئینات بت های مفرغی است که برپایه این اعتقادات و با الهام از سحر خدایان اساطیری و نقش خلاقه آنها ممزوجی از تجسم اشکال جانوران و انسان بود که بصورت بت های مختلف مورد پرستش قرار می گرفت یا برای مداوای روحی و جسمی بیماران بکار می رفت. (احسانی؛ ۱۳۸۲؛ ۱۹)

به استثناء چند اثر، اغلب مفرغ ها از ترکیب خیالی سر جانوران با سایر بخش های اندام آنها ساخته شده اند. شمار مهمی از این مفرغ ها را لوازم سوار کاری در بر می گیرد. به سبب بسیاری این اشیاء و همچنین بسیاری اشیاء حمل شدنی دیگر به جای اشیاء بزرگ چنین می نماید که صنعت لرستان را جمعیتی کوچ نشین حمایت می کردند. دهنه ها و تزئینات زین و یراق و نشانه ها بیشترین شکل هایی هستند که تا کنون شناخته شده اند. یا از اندام انسانی که میان یک جفت حیوان جای داده شده است. همچنین سنجاق هایی با نقش پرنده، سر حیوان یا گیاه و انواع گوناگون آویز در میان این اشیاء وجود دارد. (صادق بهنام؛ ۱۳۵۰؛ ۹)